

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 8 sierpnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Józef Iwulski (przewodniczący)

SSN Beata Gudowska

SSN Halina Kiriło

SSN Jerzy Kuźniar (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Myszka

SSN Maciej Pacuda (sprawozdawca, uzasadnienie)

SSN Krzysztof Rączka

Protokolant Marcin Wilczyński

przy udziale Prokuratora Prokuratury Krajowej Renaty
Pawłowskiej

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w dniu 8 sierpnia 2019 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego wnioskiem z dnia 8 marca 2019 roku, (...) do rozpoznania przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego:

Czy pracę kierowcy ciągnika (traktorzysty) w rolnictwie przypadającą w okresie obowiązywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1956 r. Nr 39, poz. 176 ze zm.), wymienioną pod poz. 1 w dziale XVII w wykazie prac wykonywanych w warunkach szkodliwych dla zdrowia, uprawniającą do zaliczenia do pierwszej kategorii zatrudnienia załączonym do tego rozporządzenia, uwzględnia się przy ustalaniu okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach, o którym mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o

emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r., poz. 1270 ze zm.), na podstawie § 19 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. z 1983 r. Nr 8, poz. 43 ze zm.) oraz § 9 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1979 r. Nr 13, poz. 86 i z 1981 r. Nr 32, poz. 186)?

podjął uchwałę:

Pracy traktorzysty w rolnictwie wykonywanej w okresie obowiązywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.) nie uważa się za okres zatrudnienia w szczególnych warunkach, o którym mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1270 ze zm.).

UZASADNIENIE

Pierwsza Prezes Sądu Najwyższego, działając na podstawie art. 83 § 1 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2018 r., poz. 5 ze zm.), wystąpiła o rozstrzygnięcie przez Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów zagadnienia prawnego o następującej treści: Czy pracę kierowcy ciągnika (traktorzysty) w rolnictwie przypadającą w okresie obowiązywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1956 r. Nr 39, poz. 176 ze zm.), wymienioną pod poz. 1 w dziale XVII, w wykazie prac wykonywanych w warunkach szkodliwych dla zdrowia, uprawniających do zaliczenia do pierwszej kategorii zatrudnienia, załączonym do tego rozporządzenia, uwzględnia się przy ustalaniu okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach, o których mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z

Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1270 ze zm.), na podstawie § 19 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. z 1983 r. Nr 8, poz. 43 ze zm.) oraz § 9 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1979 r. Nr 13, poz. 86 i z 1981 r. Nr 32, poz. 186)?

Uzasadniając swój wniosek, Pierwsza Prezes Sądu Najwyższego stwierdziła między innymi, że sformułowane przez nią zagadnienie prawne powstało na tle rozbieżności co do możliwości uwzględnienia pracy kierowcy ciągnika (traktorzysty) w rolnictwie wykonywanej w okresie obowiązywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1956 r. Nr 39, poz. 176 ze zm. – dalej jako rozporządzenie RM z 1956 r.), to jest w okresie od dnia 1 lipca 1956 r. do dnia 31 grudnia 1979 r., przy ustalaniu okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach uprawniającego do nabycia prawa do emerytury na podstawie art. 184 ust. 1 w związku z art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (dalej jako ustawa emerytalna). Źródłem tych rozbieżności jest zaś wykładnia § 19 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (dalej jako rozporządzenie RM z 1983 r.), a pośrednio również § 9 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia (Dz.U. z 1979 r. Nr 13, poz. 86 i z 1981 r. Nr 32, poz. 186 – dalej jako rozporządzenie RM z 1979 r.), prowadząca do wydania odmiennych rozstrzygnięć w sprawach, w których praca na stanowisku kierowcy ciągnika (traktorzysty) nie zostanie zakwalifikowana, przy uwzględnieniu okoliczności faktycznych danej sprawy, jako praca wymieniona pod poz. 3 w Dziale VIII, poddziale „Transport” wykazu A stanowiącego załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r. – to jest jako praca kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsienicowych w transporcie.

Według pierwszego stanowiska, zajętego przez Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 14 lutego 2018 r., I UK 549/16 oraz z dnia 6 czerwca 2018 r., I UK 153/17, praca kierowcy ciągnika (traktorzysty) przy pracach polowych wykonywana w

okresie obowiązywania rozporządzenia RM z 1956 r. mieści się w rozszerzonym na podstawie rozporządzenia RM z 1983 r. katalogu prac wykonywanych w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4 tego rozporządzenia. Sąd Najwyższy wniosek ten wyprowadził z brzmienia § 19 ust. 2 rozporządzenia RM 1983 r., przy uwzględnieniu § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. oraz z zaliczenia pracy kierowcy ciągnika (traktorzysty) w rolnictwie do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1956 r. Stanowisko to opiera się na założeniu, że § 19 ust. 2 zachował moc obowiązującą w związku z odesłaniem do „przepisów dotychczasowych” w art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej. Powyższe stanowisko Sąd Najwyższy przyjął także w wyroku z dnia 20 czerwca 2018 r., I UK 159/17, w którym stwierdzono, że § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. mieści się w zakresie ustawowego odesłania do stosowania przepisów dotychczasowych w art. 32 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Sąd Najwyższy wskazał przy tym, że § 19 rozporządzenia RM z 1983 r. ma identyczne brzmienie co § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. Stwierdził też, że § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r., przy uwzględnieniu § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., rozszerza katalog prac wykonywanych w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4, o prace dotychczas zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia według rozporządzenia RM z 1956 r.

Również w orzecznictwie sądów powszechnych można znaleźć przykłady zastosowania przedstawionej powyżej wykładni. Tak np. Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z 6 grudnia 2018 r., sygn. akt III AUa 337/18 (Legalis nr 1865491), ustalając, że część okresu zatrudnienia ubezpieczonego przypada w okresie obowiązywania załącznika do rozporządzenia RM z 1956 r., oraz że praca w tym okresie została zaliczona do pierwszej kategorii zatrudnienia według rozporządzenia RM z 1956 r. (poz. 1 Działu XVII), stwierdził, że praca ta, przy uwzględnieniu § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., mieści się w rozszerzonym na podstawie rozporządzenia RM z 1983 r. katalogu prac wykonywanych w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4.

Według drugiego stanowiska, prezentowanego w wyrokach Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2018 r., I UK 497/18 oraz z dnia 18 stycznia 2018 r., I UK 522/16, rozporządzenie RM z 1983 r. w § 19 ust. 2 pozwala natomiast

uważać za prace wykonywane w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4, jedynie prace dotychczas zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r. W wyroku z dnia 10 stycznia 2018 r., I UK 497/18, Sąd Najwyższy stwierdził ponadto, że § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., w odróżnieniu do § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r., nie pozwala na sformułowanie na jego podstawie tezy, że za prace zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r. należało uważać także wszystkie prace dotychczas zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozumieniu rozporządzenia RM z 1956 r. Zdaniem Sądu Najwyższego, § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., będący jedynym przepisem przejściowym w tym rozporządzeniu, regulował sytuacje tylko tych pracowników, których prawa podmiotowe zostały całkowicie ukształtowane (na zasadzie ekspektatyw maksymalnie ukształtowanych) na podstawie przepisów dotychczasowych - to jest takie uprawnienia, które zostały „skonsumowane” w okresie obowiązywania dotychczasowych przepisów na podstawie § 3 i 4 rozporządzenia RM z 1956 r. (w zakresie rent starczych i inwalidzkich), a zwłaszcza § 5 tego rozporządzenia (w zakresie zaliczenia okresów służby wojskowej wymienionych w art. 8 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r.). Sąd Najwyższy wywnioskował dalej, że o ile wszystkie prace zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r. są na podstawie § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. pracami w szczególnych warunkach, o których mowa w art. 32 ustawy emerytalnej, to taki sam charakter można przypisać jedynie tym pracom zaliczonym do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1956 r., które następnie zostały wymienione w rozporządzeniu RM z 1979 r. Oznacza to, że prace traktorzystów wykonywane w rolnictwie, zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1956 r., a niezaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r., nie mogą być uznane za prace w szczególnych warunkach na podstawie § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. Z kolei w wyroku z dnia 18 stycznia 2018 r., I UK 522/16, Sąd Najwyższy stwierdził, że prace w szczególnych warunkach w rozumieniu przepisów dotychczasowych, o których mowa w art. 184 ust. 1 pkt 1 ustawy emerytalnej, to prace wymienione w wykazie A stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r., o których mowa w § 4 ust. 1 oraz - zgodnie z § 19

tego rozporządzenia - prace dotychczas zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r. Sąd Najwyższy podkreślił, że w obowiązującym prawie nie ma odwołania do wcześniej obowiązujących w tej materii przepisów, w szczególności do ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.) i utrzymanego na mocy jej art. 127 ust. 3 rozporządzenia RM z 1956 r. Wobec tego ich treść nie może być podstawą twierdzeń budowanych w drodze wykładni historycznej. Teza ta została sformułowana w szczególności w odniesieniu do załącznika do rozporządzenia RM z 1956 r., w którym praca traktorzystów w rolnictwie została zaliczona do pierwszej kategorii zatrudnienia. W omawianym wyroku Sąd Najwyższy stwierdził też, że przepisy rozporządzenia RM z 1956 r. nie stanowiły podstawy do realizacji w przyszłości ekspektatyw praw wynikających z wykonywania zatrudnienia w pierwszej kategorii. W tym kontekście odniósł się do § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., uznając, że w przepisie tym skwitowano tylko prawa nabyte, postanawiając o ich zachowaniu. Powyższe wnioski doprowadziło Sąd Najwyższy do konkluzji, że na skutek pominięcia pracy traktorzystów w Dziale X załącznika do rozporządzenia RM z 1979 r., obejmującym rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy, a uwzględnienia prac kierowców ciągników i pojazdów gąsienicowych w Dziale VIII, to jest w transporcie i łączności, w poddziale transport pod poz. 3, praca traktorzystów wykonywana poza transportem stała się zatrudnieniem drugiej kategorii, do którego nie miała zastosowania zasada zaliczania bez względu na podporządkowanie resortowe zakładu pracy (§ 2 rozporządzenia RM z 1979 r.) oraz do którego nie ma zastosowania § 19 rozporządzenia RM z 1983 r. Ten kierunek wykładni Sąd Najwyższy przyjął także w wyroku z dnia 14 czerwca 2018 r., II UK 188/17, wskazując, że prace w warunkach szczególnych na podstawie rozporządzenia RM z 1983 r., to: 1) prace wykonywane po wejściu w życie tego rozporządzenia na stanowiskach oraz w branżach wymienionych w załączniku do tego rozporządzenia; 2) prace wykonywane przed wejściem w życie rozporządzenia RM z 1983 r., jeżeli były to prace objęte wykazem do tego rozporządzenia, choćby nie zostały one zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia; 3) prace wykonywane przed wejściem w życie rozporządzenia RM z 1983 r., jeżeli były to prace zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w

rozporządzeniu RM z 1979 r. W wyroku z dnia 14 czerwca 2018 r., II UK 188/17, Sąd Najwyższy odniósł się również do możliwości zastosowania § 2 rozporządzenia RM 1979 r., stwierdzając, że przepis ten nie może prowadzić do zaliczenia okresu pracy na stanowisku traktorzysty w rolnictwie z uwagi na to, że o zakresie zastosowania przepisów rozporządzenia RM z 1979 r. decyduje § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r., gdyż przepisy tego ostatniego rozporządzenia są przepisami dotychczasowymi w rozumieniu art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej.

Uwzględniając powyższe stanowiska, Pierwsza Prezes Sądu Najwyższego zauważyła, że Sąd Najwyższy wydał odmienne rozstrzygnięcia w podobnych stanach faktycznych. W przypadku zastosowania pierwszego z przedstawionych wyżej stanowisk, okresy pracy kierowcy ciągnika (traktorzysty) przypadające w czasie obowiązywania rozporządzenia RM z 1956 r. zostały uwzględnione w okresie zatrudnienia w szczególnych warunkach, o którym mowa w § 4 rozporządzenia RM z 1983 r., w związku z § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. oraz § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. W przypadku zastosowania drugiego z przedstawionych wyżej stanowisk, okresy te nie zostały natomiast uwzględnione w okresie zatrudnienia w szczególnych warunkach na podstawie § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. W drugim przypadku zaliczenie tych okresów do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach, o którym mowa w § 4 rozporządzenia RM z 1983 r. zostało uzależnione od ustalenia, że obciążenie psychofizyczne związane z pracą kierowcy ciągnika w rolnictwie było takie same jak związane z pracą kierowcy ciągnika w transporcie ujętą w dziale VIII wykazu A stanowiącym załącznik o tego rozporządzenia RM z dnia 7 lutego 1983 r. pod pozycją 3.

Sąd Najwyższy w powiększonym składzie zważył, co następuje:

Dokonując analizy zagadnienie prawnego przedstawionego do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi, Sąd Najwyższy wstępnie uznaje za niezbędne przypomnieć, że opisana wyżej rozbieżność orzecznicza wystąpiła w sprawach, w których przedmiotem sporu było prawo do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym, o której mowa w art. 184 w związku z art. 32 ustawy

emerytalnej i przepisach rozporządzenia RM z 1983 r., a ściślej problem legitymowania się przez ubezpieczonych co najmniej 15-letnim okresem wykonywania prac w szczególnych warunkach w rozumieniu art. 32 ustawy emerytalnej.

Wymaga zatem przypomnienia, że w sprawach tych Sąd Najwyższy jednolicie przyjmuje, że wiek emerytalny (obniżony w stosunku do określonego w art. 27 pkt 1 ustawy), rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki, na podstawie których pracownikom zatrudnionym w szczególnych warunkach przysługuje prawo do emerytury, ustala się na podstawie przepisów rozporządzenia RM z 1983 r. Pogląd ten został wyrażony w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01 (OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243), w której uznano, że przepisy dotychczasowe, o których mowa w art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej, to § 4-8a rozporządzenia RM z 1983 r. określające wiek emerytalny i okresy wykonywania pracy w szczególnych warunkach przez pracowników wykonujących prace wymienione (wyszczegółowione) w wykazach stanowiących załączniki do rozporządzenia, § 9-15 rozporządzenia określające wiek emerytalny i warunki przechodzenia na emeryturę osób zatrudnionych w szczególnym charakterze, a ponadto § 3 rozporządzenia określający ogólny wymagany okres zatrudnienia (staż składkowy i nieskładkowy) oraz § 2 stanowiący, że okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na zasadach określonych w rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego za ugruntowany już należy uznać również pogląd, zgodnie z którym w powołanej wcześniej uchwale III ZP 30/01 nie wykluczono dalszego obowiązywania (na podstawie art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej) § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. (por. wyroki: z dnia 25 lutego 2010 r., II UK 215/09, LEX nr 889728; z dnia 25 lutego 2010 r., II UK 219/09, LEX nr 590248; z dnia 17 maja 2012 r., I UK 399/11, LEX nr 1211140; z dnia 27 lipca 2012 r., I UK 82/12, LEX nr 12505576; z dnia 5 czerwca 2013 r., III UK 87/12, LEX nr 1555712). W orzeczeniach tych podkreśla się, że w argumentacji uchwały brak wprowadzie jakiegokolwiek odniesienia do tego przepisu, podobnie zresztą jak

§ 19 ust. 1, jednakże nie ma wątpliwości, że ten ostatni przepis, stanowiąc, że przy ustalaniu okresów pracy, o których mowa w § 2, uwzględnia się również okresy takiej pracy (służby) wykonywanej przed dniem wejścia w życie rozporządzenia, również wchodzi w materię objętą art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej. Najistotniejsze jest jednak to, że także § 19 ust. 2 odnosi się do ustawowego odesłania, a przez zagwarantowanie zachowania dotychczasowych uprawnień rozszerza on katalog prac wykonywanych w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4. Innymi słowy, jest to przepis, który wskazuje rodzaje prac uznawanych za prace w szczególnych warunkach (oprócz wymienionych w wykazach A i B) i są nimi prace dotychczas zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia. Wypada w tym miejscu zauważyć, że pogląd ten podzielają wszystkie składy Sądu Najwyższego, które wydały orzeczenia stanowiące kanwę rozstrzyganego zagadnienia prawnego, niezależnie od tego, które z powodujących rozbieżność orzecznictw stanowisk ostatecznie zostało zajęte w tych orzeczeniach.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego dotyczącym spraw o prawo do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym z tytułu pracy wykonywanej w szczególnych warunkach ukształtowało się ponadto jednolite stanowisko, zgodnie z którym wyodrębnienie prac w szczególnych warunkach uzasadniających nabycie prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym ma zasadniczo charakter branżowo-stanowiskowy. Usystematyzowanie prac o znacznej szkodliwości dla zdrowia i uciążliwości w oddzielnych działach oraz przypisanie poszczególnych stanowisk pracy do odrębnych gałęzi gospodarki nie jest bowiem przypadkowe, gdyż konkretne stanowisko jest narażone na ekspozycję czynników szkodliwych w stopniu mniejszym lub większym w zależności od tego, w którym dziale gospodarki (branży) jest umiejscowione. Dlatego konieczny jest bezpośredni związek wykonywanej pracy z procesem technologicznym właściwym dla danego działu gospodarki. Za przyjęciem branżowo-stanowiskowego charakteru wyodrębnienia poszczególnych prac wykonywanych w szczególnych warunkach przemawia to, że w zależności od działu gospodarki (branży), w którym jest umiejscowione konkretne stanowisko (konkretny rodzaj pracy), jest ono narażone na ekspozycję czynników szkodliwych w stopniu mniejszym lub większym. Jeśli więc prawodawca zdecydował o umieszczeniu określonego rodzaju pracy (stanowiska pracy) w

wykazie prac wykonywanych w szczególnych warunkach, przypisując go do konkretnego działu gospodarki (przemysłu, branży), to okoliczność ta bez wątpienia świadczy o narażeniu tego rodzaju pracy właśnie w tym dziale gospodarki na ekspozycję czynników szkodliwych w stopniu większym niż w innych działach gospodarki. Oznacza to, że przynależność pracodawcy do określonej gałęzi gospodarki ma znaczenie istotne i nie można dowolnie, z naruszeniem postanowień rozporządzenia RM z 1983 r., wiązać konkretnych stanowisk pracy z branżami, do których nie zostały one przypisane w tym akcie prawnym (por. przykładowo wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 19 maja 2011 r., III UK 174/10, LEX nr 901652; z dnia 3 czerwca 2008 r., I UK 381/07, LEX nr 494112; z dnia 16 czerwca 2009 r., I UK 20/09, LEX nr 515698; z dnia 16 czerwca 2009 r., I UK 24/09, LEX nr 518067; z dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, LEX nr 619638; z dnia 19 maja 2011 r., III UK 174/10, LEX nr 901652).

Równocześnie w judykaturze przyjmuje się jednak, że taki sposób traktowania wykazów prac w szczególnych warunkach nie ma bezwzględnego (absolutnego) charakteru (por. m.in. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 6 lutego 2014 r., I UK 314/13, LEX nr 1439383; z dnia 25 marca 2014 r., I UK 337/13, LEX nr 1458817; z dnia 6 lutego 2014 r., I UK 314/13, OSNP 2015 nr 5, poz. 66; z dnia 26 stycznia 2017 r., III UK 51/16, LEX nr 2258032). Pogląd ten wynika z przyjęcia założenia, że o ile wykonywanie pracy w ramach innej gałęzi gospodarki (branży), dla której wykaz nie znajduje odpowiednika, zazwyczaj będzie świadczyć o tym, że dany rodzaj pracy nie jest realizowany w narażeniu na ekspozycję czynników szkodliwych w takim stopniu, jak w przypadku pracy wykonywanej w ramach gałęzi gospodarki, dla której wykaz taką pracę przewiduje, o tyle może zdarzyć się, że konkretny rodzaj pracy, realizowany w ramach gałęzi gospodarki, dla której wykaz nie przewiduje uznania jej za pracę w szczególnych warunkach, jest wykonywany w warunkach tożsamyh z tymi, które panują w branży, w której jest on wymieniony w wykazie, to znaczy jest narażony na ekspozycję takich samych czynników szkodliwych oraz w takim samym stopniu, jak w przypadku branży, w ramach której jest on uznawany za pracę w szczególnych warunkach. Należy zatem zawsze ocenić i rozważyć, czy konkretny rodzaj pracy (stanowisko pracy) jest narażony na ekspozycję na czynniki szkodliwe w różnym stopniu w zależności od tego, w którym

dziale przemysłu jest realizowany. Jeżeli więc uciążliwość i szkodliwość dla zdrowia konkretnej pracy wynika właśnie z jej branżowej specyfiki, to należy odmówić tego szczególnego waloru (pracy wykonywanej w szczególnych warunkach) pracy wykonywanej w innym dziale gospodarki. Natomiast w sytuacji, gdy stopień szkodliwości czy uciążliwości danego rodzaju pracy nie wykazuje żadnych różnic w zależności od branży, w której praca ta jest wykonywana, brak jest podstaw do zanegowania świadczenia jej w warunkach szczególnych tylko dlatego, że w załączniku do rozporządzenia została ona przyporządkowana do innego działu gospodarki. Dlatego też może zdarzyć się, że konkretny zakład pracy wykonywał zadania całkowicie odpowiadające innemu działowi gospodarki, a co za tym idzie, szkodliwość prac wykonywanych w ramach realizacji tych zadań w pełni odpowiadała szkodliwości pracy przyporządkowanej do innej branży. Decydujące znaczenie w tym przypadku ma zaś to, czy pracownik w ramach swoich obowiązków stale i w pełnym wymiarze czasu pracy był narażony na działanie tych samych szkodliwych czynników, na które byli narażeni pracownicy innego działu gospodarki, w ramach którego takie same prace zaliczane są do prac w szczególnych warunkach.

Przedstawiona wyżej wykładnia znajduje oczywiście zastosowanie również w sprawach, w których ocenie podlegają prace traktorzysty wykonywane w przeszłości przez ubezpieczonych w zakładach funkcjonujących w ramach branży rolniczej. W sprawach tych Sąd Najwyższy niemal jednolicie przyjmuje natomiast, że o ile za prace wymienione w Dziale VIII, poz. 3 wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r., można uznać te, które – choć wykonywane w branży rolniczej – były ściśle związane z przewożeniem (transportem) różnych towarów, o tyle nie spełniają tych kryteriów wykonywane z użyciem ciągnika (traktora) prace *stricto* rolnicze – polowe (por. m.in. wyroki: z dnia 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13, LEX nr 1467147; z dnia 13 sierpnia 2015 r., II UK 298/14, LEX nr 1797093; z dnia 5 maja 2016 r., III UK 121/15, LEX nr 2080883; z dnia 5 maja 2016 r., III UK 132/15, LEX nr 2052411; z dnia 13 lipca 2016 r., I UK 218/15, LEX nr 2108499; z dnia 15 listopada 2016 r., II UK 397/15, LEX nr 2177089; z dnia 26 stycznia 2017 r., III UK 51/16, LEX nr 2258032; z dnia 16 lutego 2017 r., II UK 730/15, LEX nr 2252207; z dnia 9 lutego 2017 r., III UK 66/16, LEX nr

2238701; z dnia 8 listopada 2017 r., III UK 210/16 oraz z dnia 27 czerwca 2018 r., I UK 168/17, LEX nr 2428257).

W ocenie Sądu Najwyższego w powiększonym składzie, nie istnieją racjonalne przesłanki, które dawałyby podstawy do podważenia zaprezentowanej wyżej wykładni powołanych przepisów ustawy emerytalnej oraz przepisów rozporządzenia RM z 1983 r. (i stanowiącego załącznik do tego rozporządzenia wykazu A), zwłaszcza że wykładnia ta, co już wcześniej zostało podniesione, ma ugruntowany charakter. Sąd Najwyższy w składzie rozstrzygającym przedstawione mu obecnie zagadnienie prawne w pełni aprobuje tę wykładnię. Dlatego uznaje, że powinna ona stanowić punkt wyjścia do dalszych rozważań, w ramach których podsumowująco należy stanowczo stwierdzić, że prace traktorzystów wykonywane w rolnictwie po dniu 31 grudnia 1979 r. nie są uznawane za prace w szczególnych warunkach wymienione w Dziale VIII, poz. 3 wykazu A, stanowiącego załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r. Paradoksalnie przedmiotem rozstrzyganego zagadnienia prawnego jest więc ocena konkretnego rodzaju prac, które z całą pewnością nie są pracami w szczególnych warunkach w rozumieniu przepisów obowiązujących od dnia 1 stycznia 1983 r. oraz pracami zaliczonymi do pierwszej kategorii zatrudnienia wymienionymi w przepisach obowiązujących w okresie od dnia 1 stycznia 1980 r. do 31 grudnia 1982 r., a w konsekwencji tego pracami uważanymi wprost za prace w szczególnych warunkach na podstawie § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. W rozstrzyganym zagadnieniu nie chodzi więc o to, czy prace traktorzystów w rolnictwie wykonywane do dnia 31 grudnia 1979 r. były pracami wykonywanymi w szczególnych warunkach, lecz wyłącznie o to, czy można je za takie również uznać (uważać). Ewentualne uznanie tych prac za prace wykonywane w szczególnych warunkach jest zatem możliwe tylko przez odwołanie się do reguł intertemporalnych.

Przechodząc do właściwej analizy tego zagadnienia i biorąc pod uwagę wcześniejsze spostrzeżenia, Sąd Najwyższy przypomina, że w ocenianym okresie (do dnia 31 grudnia 1979 r.) obowiązywało, wydane na podstawie art. 10 ust. 2 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, rozporządzenie RM z 1956 r., które w § 1 ust. 1 pkt 2 zaliczało do pierwszej kategorii zatrudnienia prace wykonywane w warunkach

szkodliwych dla zdrowia wymienione w wykazie stanowiącym załącznik do tego aktu prawnego. Z kolei, w Dziale XVII wspomnianego załącznika noszącym tytuł „Rolnictwo i leśnictwo” pod poz. 1 wymieniono traktorzystów. Bez wątplenia zatem traktorzyści pracujący w rolnictwie oraz leśnictwie w okresie obowiązywania rozporządzenia RM z 1956 r. byli pracownikami wykonującymi prace zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia. Wobec tego, że w myśl § 2 ust. 1 omawianego rozporządzenia, tylko stanowiska pracy wymienione w Działach II-XIV wykazu dotyczyły pracowników zatrudnionych w przedsiębiorstwach podległych resortom, do których zakresu działania należał dany rodzaj przemysłu, można też bronić tezy, że do prac traktorzystów nie miało zastosowania podporządkowanie branżowo-stanowiskowe, a zatem mogły one być zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia także wówczas, gdy wykonywano jej poza rolnictwem i leśnictwem. Wypada również podkreślić, że wspomniane rozporządzenie – na podstawie art. 127 ust. 3 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin – zachowało moc obowiązującą do dnia 31 grudnia 1979 r., a od dnia 1 stycznia 1980 r. zostało zastąpione, wydanym na podstawie art. 11 ust. 4 powołanej ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r., rozporządzeniem RM z 1979 r. Również to rozporządzenie w § 1 stanowiło, że do pierwszej kategorii zatrudnienia zalicza się prace wymienione w wykazie stanowiącym załącznik. W odróżnieniu od wykazu stanowiącego załącznik do rozporządzenia RM z 1956 r. wykaz stanowiący załącznik do rozporządzenia RM z 1979 r. w Dziale X, noszącym tytuł „W rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym”, nie wymieniał już jednak traktorzystów, natomiast wyłącznie w Dziale VIII, noszącym tytuł „W transporcie i łączności” wymieniał prace kierowców ciągników lub pojazdów gąsiennicowych. Podobnie kwestię tę reguluje, nadal obowiązujące na podstawie art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej, kolejne rozporządzenie RM z 1983 r., które także w Dziale X, noszącym tytuł „W rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym” wykazu A, stanowiącego załącznik do tego rozporządzenia, nie wymienia prac traktorzystów, a prace kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsiennicowych wymienia tylko w Dziale VIII, noszącym tytuł „W transporcie i łączności”. Co ciekawe, załącznik do rozporządzenia RM z 1956 r. nie wymieniał prac kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów

gąsiennicowych (ani jakichkolwiek innych kierowców) w żadnym ze swoich działów, co jak się zdaje oznaczało, że te rodzaje pracy – zgodnie z § 1 ust. 2 rozporządzenia – musiały w czasie obowiązywania tego rozporządzenia należeć do drugiej kategorii zatrudnienia (por. także art. 9 ust. 1 pkt 2 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin oraz art. 11 ust. 3 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin). Ich wykonywanie nie dawało więc pracownikom żadnych szczególnych uprawnień do świadczeń z zabezpieczenia społecznego.

Właściwą podstawą do przeprowadzenia analizy rozstrzyganego zagadnienia, z przyczyn wcześniej już przytoczonych, powinny być jednak przepisy rozporządzenia RM z 1983 r., będące przepisami dotychczasowymi w rozumieniu art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej. To na ich podstawie powinien być zatem oceniany każdy rodzaj pracy (a także konkretne stanowisko pracy) wykonywany przez osobę ubiegającą się o prawo do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym, bez względu na to, kiedy praca ta była faktycznie wykonywana. Wynika to zresztą wprost z powołanej już regulacji § 19 ust. 1 rozporządzenia, w myśl której przy ustalaniu okresów pracy, o których mowa w § 2, uwzględnia się również okresy takiej pracy (służby), wykonywane przed dniem wejścia w życie rozporządzenia (to jest przed dniem 1 stycznia 1983 r. - § 21). Użycie w powołanym przepisie sformułowania „takiej pracy” odnoszonego do pracy, o której mowa w § 2, oznacza przy tym, że chodzi o pracę w szczególnych warunkach, a więc pracę wymienioną w § 4-8a rozporządzenia oraz w wykazach stanowiących załącznik do tego rozporządzenia (§ 1 ust. 1). Powołana regulacja realizuje też obowiązującą w prawie ubezpieczeń społecznych zasadę, w myśl której ustalanie uprawnień emerytalnych następuje na podstawie przepisów obowiązujących w dacie zgłoszenia wniosku o świadczenie emerytalne, która doznaje wyjątku tylko wówczas, gdy wynika to z regulacji (przepisów) intertemporalnych nakazujących ocenę uprawnień emerytalnych według innego stanu prawnego (sprzed jego zmiany).

Taki wyjątek przewiduje zaś § 19 ust. 2 rozporządzenia, zgodnie z którym prace dotychczas zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu

RM z 1979 r. uważa się za prace wykonywane w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4. W myśl § 1 tego rozporządzenia, do pierwszej kategorii zatrudnienia były jednakże zaliczane wyłącznie prace wymienione w wykazie stanowiącym załącznik do tego aktu prawnego.

Na tym etapie analizy należy więc uznać, że wykładnia obu powołanych wyżej przepisów rozporządzenia RM z 1983 r. (§ 19 ust. 1 i 2) dokonana z uwzględnieniem reguł gramatycznych, a taka wykładnia jest powszechnie przyjmowana w prawie ubezpieczeń społecznych i powinna znaleźć zastosowanie w każdym przypadku, w którym nie prowadzi do rezultatów absurdalnych czy też sprzecznych z podstawowymi zasadami porządku prawnego, pozwala na wniosek, że za prace w szczególnych warunkach uprawniające do nabycia uprawnień emerytalnych w obniżonym wieku emerytalnym mogą być uznane tylko prace wymienione w wykazach A i B stanowiących załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r. oraz prace wymienione w wykazie stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1979 r., bez względu na to, kiedy były wykonywane.

Argumentem systemowym świadczącym o poprawności takiej wykładni jest też regulacja § 10 rozporządzenia RM z 1979 r., stosownie do którego rozporządzenie RM z 1956 r. utraciło moc obowiązującą, co musi prowadzić do konkluzji, że tylko prace zaliczone na jego podstawie do pierwszej kategorii zatrudnienia, które zostały następnie zaliczone do tej kategorii przez rozporządzenie RM z 1979 r., były nadal uznawane za prace zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia, a w konsekwencji należało uważać je za prace w szczególnych warunkach w rozumieniu przepisów rozporządzenia RM z 1983 r. na podstawie § 19 ust. 2 tego rozporządzenia.

Wypada więc rozważyć, czy ocena ta jest pełna, jeśli uwzględni się kolejną regulację intertemporalną zawartą § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., będącym jedynym przepisem przejściowym w tym rozporządzeniu. Zgodnie z tą regulacją, pracownicy, którzy z tytułu zaliczenia ich pracy do pierwszej kategorii zatrudnienia nabyli uprawnienia na podstawie przepisów obowiązujących przed dniem wejścia w życie rozporządzenia (to jest przed dniem 1 stycznia 1980 r.), zachowują bowiem te uprawnienia.

Interpretując ten przepis z uwzględnieniem językowych reguł wykładni, trzeba podkreślić, że stanowi on o zachowaniu przez pracowników uprawnień nabytych z tytułu zaliczenia ich pracy do pierwszej kategorii zatrudnienia na podstawie przepisów rozporządzenia RM z 1956 r. Nie chodzi w nim zatem o nabycie „uprawnień do zaliczenia okresów pracy wykonywanej w pierwszej kategorii zatrudnienia”, lecz o nabycie uprawnień stanowiących konsekwencję zaliczenia konkretnych prac do pierwszej kategorii zatrudnienia, o czym dobitnie świadczy zwrot „pracownicy, którzy z tytułu zaliczenia ich pracy do pierwszej kategorii zatrudnienia nabyli uprawnienia (...) zachowują te uprawnienia”. Z tych przyczyn Sąd Najwyższy w powiększonym składzie podziela argumentację, którą w tym zakresie posłużył się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 stycznia 2018 r., I UK 497/16 (zaaprobowaną następnie w wyroku z dnia 14 czerwca 2018 r., II UK 188/170), uznając, że § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. regulował sytuację tylko tych pracowników, których prawa podmiotowe zostały całkowicie ukształtowane (na zasadach ekspektatyw maksymalnie ukształtowanych) na podstawie przepisów dotychczasowych. Chodziło w nim więc o takie uprawnienia, które zostały „skonsumowane” w okresie obowiązywania przepisów dotychczasowych, na podstawie § 3 i 4 rozporządzenia RM z 1956 r. (w zakresie rent starczych i inwalidzkich), a także § 5 tego rozporządzenia (w zakresie zaliczenia okresów służby wojskowej wymienionych w art. 8 powołanego wcześniej dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r.). Uzupełniając tę argumentację wypada jedynie dodać, że dalsze obowiązywanie rozporządzenia RM z 1956 r. także pod rządami ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (w okresie do dnia 31 grudnia 1979 r.) powodowało, że w § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. chodziło o zachowanie również uprawnień przewidzianych w art. 21 ust. 1 pkt 1 oraz art. 25 ust. 3 powołanej ustawy, dotyczących obniżenia wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w pierwszej kategorii zatrudnienia do 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet, a także wzrostów rent inwalidzkich dla tych osób, które warunki prawa do emerytury lub renty inwalidzkiej spełniły w okresie obowiązywania tej ustawy. Przekonuje zatem także argumentacja, którą zaprezentował Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 stycznia 2018 r., I UK 522/16, stwierdzając, że przepisy rozporządzenia RM z 1956 r. nie stanowiły podstawy do

realizacji w przyszłości ekspektatywy praw wynikających z wykonywania zatrudnienia w pierwszej kategorii, gdyż w § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. skwitowano tylko prawa nabyte, postanawiając o ich zachowaniu.

Zdaniem Sądu Najwyższego, przedstawionej argumentacji nie podważa ta, którą posłużył się Sąd Najwyższy w wyrokach: z dnia 14 lutego 2018 r., I UK 549/16, z dnia 6 czerwca 2018 r., I UK 153/17 oraz z dnia 20 czerwca 2018 r., I UK 159/17. Pogląd, zgodnie z którym praca traktorzysty wykonywana w okresie do dnia 31 grudnia 1979 r., przy uwzględnieniu § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., mieści się w rozszerzonym na podstawie rozporządzenia RM z 1983 r. katalogu prac w szczególnych warunkach, w dwóch pierwszych wymienionych wyrokach został bowiem oparty na założeniu, że § 19 rozporządzenia RM z 1983 r. ma identyczne brzmienie jak § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., co przecież nie polega na prawdzie, gdyż w regulacjach obu powołanych przepisów występują istotne różnice i to nie tylko semantyczne, ale także normatywne. O ile bowiem § 19 ust. 2 rozporządzenia RM z 1983 r. posługuje się zwrotem „prace dotychczas zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r. uważa się za prace wykonywane w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4”, o tyle wspomniany § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. nie mówi nic o zaliczeniu prac do pierwszej kategorii zatrudnienia, lecz wyłącznie o zachowaniu przez pracowników uprawnień nabytych z tytułu zaliczenia ich pracy do pierwszej kategorii zatrudnienia na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów, a zatem nie odnosi się przedmiotowo do samych prac, lecz określa krąg podmiotów, które zachowują uprawnienia nabyte już z tytułu zaliczenia ich pracy do pierwszej kategorii zatrudnienia. Innymi słowy, w myśl § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. nie są uznawane za prace zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia wszystkie prace zaliczane do tej kategorii na podstawie przepisów rozporządzenia RM z 1956 r., lecz przepis ten zachowuje jedynie te uprawnienia, które zostały nabyte (choćby *in abstracto*) w następstwie wykonywania pracy zaliczanej do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozumieniu wspomnianego rozporządzenia RM z 1956 r., to znaczy najogólniej rzecz biorąc uprawnienia do świadczeń, których nabycie wymagało legitymowania się wykonywaniem pracy zaliczonej do pierwszej kategorii zatrudnienia (obniżony wiek, dodatki do świadczeń etc.). Przepis ten nie modyfikuje

natomiast regulacji § 1 rozporządzenia RM z 1979 r., zgodnie z którą pracami zaliczanymi do pierwszej kategorii zatrudnienia wykonywanymi zarówno przed dniem 1 stycznia 1980 r., jak i po tej dacie były wyłącznie prace wymienione w załączniku do tego rozporządzenia.

Nic nowego nie wnosi także lektura § 2 rozporządzenia RM z 1979 r., w myśl którego okresy prac, o których mowa w § 1 (a więc tylko prac wymienionych w wykazie stanowiącym załącznik do tego rozporządzenia), podlegają zaliczeniu do pierwszej kategorii zatrudnienia bez względu na podporządkowanie resortowe zakładu pracy, jeżeli pracownik wykonywał te prace stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku. Po pierwsze, brzmienie § 2 rozporządzenia RM z 1979 r. wyraźnie wskazuje bowiem, że zawarta w nim regulacja odnosi się wyłącznie do zatrudnienia w pierwszej kategorii zatrudnienia w rozumieniu tego rozporządzenia (prace wymienione w wykazie stanowiącym załącznik do rozporządzenia) i nie odwołuje się do innych prac, w szczególności zaliczanych do pierwszej kategorii zatrudnienia na podstawie wcześniej obowiązujących przepisów, to jest rozporządzenia RM z 1956 r. Po drugie, praca traktorzysty wykonywana poza transportem jako niewymieniona w wykazie stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1979 r. stała się zatrudnieniem w drugiej kategorii, wobec czego nie mogła mieć do niej zastosowania zasada zaliczania do pierwszej kategorii zatrudnienia bez względu na podporządkowanie resortowe zakładu pracy, co trafnie podnosi się w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2018 r., I UK 522/16. Po trzecie, regulacja omawianego przepisu znajduje już odzwierciedlenie w przedstawionym wyżej nurcie orzecznictwa Sądu Najwyższego, w którym przyjmuje się, że w sytuacji, gdy stopień szkodliwości czy uciążliwości danego rodzaju pracy nie wykazuje żadnych różnic w zależności od branży, w której praca ta jest wykonywana, brak jest podstaw do zanegowania świadczenia jej w warunkach szczególnych tylko dlatego, że w załączniku do rozporządzenia RM z 1983 r. została ona przyporządkowana do innego działu gospodarki. Przepis § 2 rozporządzenia RM z 1979 r. ma więc tylko takie znaczenie, że jeśli konkretny rodzaj pracy, realizowany w ramach gałęzi gospodarki, dla której wykaz nie przewiduje uznania jej za pracę w szczególnych warunkach, jest wykonywany w warunkach tożsamyh z tymi, które panują w

branży, w której jest on wymieniony w wykazie, to taka praca podlega zaliczeniu do pierwszej kategorii zatrudnienia.

Regulacji umożliwiających potwierdzenie zaliczalności do pierwszej kategorii zatrudnienia prac wymienionych w załączniku do rozporządzenia RM z 1956 r., lecz niewymienionych w załączniku do rozporządzenia RM z 1979 r., nie można również wywieść z przepisów ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin. Poza tym, że z mocy art. 127 ust. 3 tej ustawy zachowano moc obowiązującą wspomnianego rozporządzenia RM z 1956 r., ale tylko do czasu wydania przepisów wykonawczych przewidzianych w ustawie, czyli w praktyce do dnia 31 grudnia 1979 r., gdyż po tym dniu weszło w życie rozporządzenie RM z 1979 r., przepisy wprowadzające, przejściowe i końcowe ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. (art. 93-128) zawierały bowiem tylko jedną regulację, która powinna być oceniona w ramach rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego. Otóż art. 94 (usytuowany w rozdziale „Przepisy wprowadzające”) stanowił, że przepisy (tej) ustawy stosuje się do spraw wszczętych na skutek wniosków zgłoszonych po wejściu w życie ustawy, z tym że przy ocenie prawa do świadczeń za okres do dnia 31 grudnia 1967 r. oraz przy ustalaniu wysokości świadczeń należnych za ten okres stosuje się przepisy dekretu (z dnia 25 czerwca 1954 r.). Przepis ten niewątpliwie nawiązywał więc do okresu sprzed wejścia w życie ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r., lecz w ocenie Sąd Najwyższego i on nie podważał w żaden sposób wcześniej przedstawionej argumentacji, ponieważ należało go odczytywać w związku z art. 128 powołanej ustawy (ustawa wchodzi w życie z dniem ogłoszenia z mocą od dnia 1 stycznia 1968 r.), a w szczególności w związku z art. 102 tej ustawy, który określa zasady wypłaty świadczeń przewidzianych w ustawie, stanowiąc, że emerytury i renty przyznane na podstawie przepisów art. 97-101 wypłaca się: 1) od dnia 1 stycznia 1968 r. – w przypadkach, gdy przyznano je z urzędu, 2) za okres nie dłuższy niż 3 miesiące wstecz od dnia zgłoszenia wniosku i nie wcześniej niż od dnia 1 stycznia 1968 r. – w przypadkach, gdy przyznano je na wniosek zainteresowanego. Artykuł 94 dotyczył zatem sytuacji, w której wniosek o prawo do świadczenia został wprawdzie zgłoszony poczynając od dnia 1 stycznia 1968 r., ale wypłata świadczenia przyznanego miała nastąpić również za okres sprzed wejścia w życie

ustawy. Zawarta w nim regulacja odnosząca się do okresu przed dniem 1 stycznia 1968 r. (do dnia 31 grudnia 1967 r.) powinna być z kolei rozumiana w ten sposób, że świadczenia przysługujące za ten okres były przyznawane i wypłacane na zasadach określonych w przepisach dotychczas obowiązujących, to znaczy w dekrecie z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin.

Zdaniem Sądu Najwyższego, rozważenia wymaga również kwestia ewentualnego zastosowania do analizy charakteru pracy wykonywanej w okresie do dnia 31 grudnia 1979 r. przepisów wówczas obowiązujących. Utrwalony jest bowiem w judykaturze pogląd, że do oceny określonego stanu faktycznego, w tym zrealizowanego przed wejściem w życie ustawy o emeryturach i rentach, wywołującego określony skutek prawny, należy stosować przepisy obowiązujące w czasie realizacji tego stanu faktycznego (por. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 października 2013 r., II UZP 6/13, OSNP 2014 nr 3, poz. 42). Podobnie w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że określone pojęcia użyte w aktualnie obowiązujących przepisach definiuje się z uwzględnieniem regulacji obowiązujących w czasie, gdy wystąpiły one w stanach faktycznych istotnych dla oceny uprawnień do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Przykładowo, poza powołaną uchwałą, która dotyczy zaliczalności okresów odbywania zasadniczej służby wojskowej, można wskazać różnie w różnych okresach definiowane pojęcie rolnika jako osoby podlegającej ubezpieczeniu rolniczemu. O ile bowiem w myśl art. 16 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu podlega rolnik, którego gospodarstwo rolne obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny, o tyle zgodnie z art. 75 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin w okresie jej obowiązywania za rolnika uznawało się właściciela lub posiadacza gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 0,5 ha gruntów rolnych i leśnych. Oczywiście jest także ocena określonych pojęć z uwzględnieniem regulacji wcześniej obowiązujących w sytuacji, gdy taką ocenę nakazują przepisy obowiązujące w czasie, w którym złożono wniosek o świadczenie emerytalne. Tak na przykład ocenia się okres zatrudnienia młodocianych, o którym mowa w art. 6

ust. 2 pkt 3 ustawy emerytalnej, z którego wynika obowiązek ustalenia warunków takiego zatrudnienia określonych w przepisach obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1975 r. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2018 r., I UK 129/17, LEX nr 2521639 i powołane tam orzecznictwo). Przedstawione zasady postępowania nie mogą jednak znaleźć zastosowania przy rozstrzygnięciu analizowanego obecnie zagadnienia prawnego. Co do rozstrzygniętej w powołanej uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 16 października 2013 r., II UZP 6/13 (a także w wielu orzeczeniach Sądu Najwyższego zapadłych zarówno przed, jak o po podjęciu tej uchwały - por. wyroki z dnia 22 października 2009 r., I UK 126/09, OSNP 2011 nr 7-8, poz. 12; z dnia 25 stycznia 2010 r., I UK 239/09, LEX nr 577820; z dnia 25 lutego 2010 r., II UK 215/09, OSNP 2011 nr 15-16, poz. 219; z dnia 25 lutego 2010 r., II UK 219/09, LEX nr 590248; z dnia 17 maja 2012 r., I UK 399/11, LEX nr 1211140; z dnia 24 maja 2012 r., II UK 265/11, LEX nr 1227192; z dnia 4 grudnia 2013 r., II UK 217/13, LEX nr 1408682; z dnia 21 stycznia 2014 r., I UK 96/13, LEX nr 1498597; z dnia 6 lutego 2014 r., II UK 349/12, LEX nr 1660824 oraz z dnia 8 kwietnia 2014 r., II UK 424/13, LEX nr 1466629) kwestii zaliczalności okresu zasadniczej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach trzeba bowiem podkreślić, że na podstawie pierwotnie art. 108, a następnie art. 120 i art. 125 oraz ponownie art. 120 ustawy z dnia 30 stycznia 1969 r. o powszechnym obowiązku obrony okres zasadniczej służby wojskowej stawał się częścią okresu zatrudnienia, w czasie którego owa służba wojskowa była odbywana. Jeśli więc służba wojskowa była odbywana w czasie zatrudnienia w szczególnych warunkach, to okres, w którym ją odbyto, był traktowany (również na przyszłość) tak jak okres takiego zatrudnienia. Tymczasem omawiany § 9 rozporządzenia RM z 1979 r. nie zawiera podobnej regulacji. W szczególności zaś nie mówi nic o możliwości zaliczania przebytego okresu w pierwszej kategorii zatrudnienia na przyszłość, lecz jedynie o zachowaniu uprawnień nabytych już z tytułu zaliczenia pracy do pierwszej kategorii zatrudnienia na podstawie wcześniej obowiązujących przepisów. Również kwestia definiowania tożsamyh pojęć przy wzięciu pod uwagę poprzednio obowiązujących przepisów nie może stanowić argumentu podważającego wcześniej zaprezentowaną wykładnię, gdyż praca traktorzysty wymieniana w załączniku do rozporządzenia RM z 1956 r. była pracą

zaliczaną do pierwszej kategorii zatrudnienia, a nie pracą wykonywaną w szczególnych warunkach. Nie występuje więc w odniesieniu do niej tożsamość pojęć różnie definiowanych w różnych okresach. Ponadto żaden przepis obecnie obowiązujący nie nakazuje oceniać tej pracy z uwzględnieniem przepisów obowiązujących w czasie, kiedy była wykonywana. Przeciwnie, omawiany wcześniej § 19 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r. przewiduje, że w ramach okresów pracy w szczególnych warunkach uwzględnia się również okresy takiej pracy wykonywanej przed dniem wejścia w życie rozporządzenia, co oznacza, że uwzględnieniu podlegają tylko takie okresy pracy, które są okresami pracy w szczególnych warunkach w rozumieniu przepisów rozporządzenia RM z 1983 r., czyli prace wymienione w tym rozporządzeniu (w § 4-8a) oraz w wykazach stanowiących załącznik do rozporządzenia, a nadto – na podstawie § 19 ust. 2 – okresy zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r. Również trafne jest więc stanowisko zajęte przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 14 czerwca 2018 r., II UK 188/17, zgodnie z którym za prace w szczególnych warunkach na podstawie rozporządzenia RM z 1983 r. uważa się: 1) prace wykonywane po wejściu w życie tego rozporządzenia na stanowiskach oraz w branżach wymienionych w załączniku do tego rozporządzenia; 2) prace wykonywane przed wejściem w życie rozporządzenia RM z 1983 r., jeżeli były to prace objęte wykazem do tego rozporządzenia, choćby nie zostały zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia; 3) prace wykonywane przed wejściem w życie rozporządzenia RM z 1983 r., jeżeli były to prace zaliczone do pierwszej kategorii zatrudnienia w rozporządzeniu RM z 1979 r.

Niezależnie od powyższych uwag, wypada zwrócić również uwagę na kwestię związaną z nazewnictwem prac (stanowisk) użytym w kolejnych omawianych rozporządzeniach. Otóż wykaz prac zaliczanych do pierwszej kategorii zatrudnienia stanowiący załącznik do rozporządzenia RM z 1956 r. wymienia jedynie traktorzystów. Operuje więc pojęciem, które oznacza kierowcę konkretnego pojazdu mechanicznego – traktora. Umieszczenie traktorzystów w Dziale XVII wykazu zatytułowanym „Rolnictwo i leśnictwo” zdaje się przy tym wskazywać, że prace wykonywane przez traktorzystów były zaliczane do pierwszej kategorii zatrudnienia bez względu na ich charakter i miejsce wykonywania. Chodziło więc

zapewne zarówno o wszelkie prace polowe, jak i prace transportowe. Tymczasem już w wykazie prac zaliczonych do pierwszej kategorii zatrudnienia stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1979 r. traktorzyści w ogóle nie zostali wymienieni, natomiast w Dziale VIII tego wykazu zatytułowanym „W transporcie i łączności”, w podtytule „Transport”, analogicznie jak w wykazie A stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r., Dziale VIII, również zatytułowanym „W transporcie i łączności”, w podtytule „Transport” wymieniono kierowców ciągników, których prace – podobnie jak prace kierowców innych pojazdów – najpierw zaliczono do pierwszej kategorii zatrudnienia, a następnie uznano za prace w szczególnych warunkach. Osób zatrudnionych na tych stanowiskach załącznik do rozporządzenia RM z 1956 r. w ogóle zaś nie wymieniał, co powodowało, że ich praca była zaliczana do drugiej kategorii zatrudnienia. Była to zmiana istotna, związana nie tylko ze zmianą nazewnictwa, ale także z przyjęciem, że od wejścia w życie rozporządzenia RM z 1979 r. kwalifikowany charakter miały tylko takie rodzaje czynności, które zostały określone w przepisach tego rozporządzenia. Jeśli zaś chodzi o kierowców ciągników, to zaliczenie prac przez nich wykonywanych do pierwszej kategorii zatrudnienia, a następnie uznanie tych prac za wykonywane w szczególnych warunkach było możliwe tylko wówczas, gdy prace te polegały na „ciągnięciu”, co w przypadku traktora musiało oznaczać prace transportowe polegające na ciągnięciu urządzeń nieposiadających własnego napędu, na przykład przyczep.

Trzeba przy tym podkreślić, że taka zmiana jakościowa była możliwa, jeśli zważyć, że nie jest niczym nadzwyczajnym w prawie ubezpieczeń społecznych, w ramach którego prawodawca decyduje o aktualnych zasadach przyznawania prawa do świadczeń, niejednokrotnie ograniczając ich zakres bądź zaostrzając warunki nabywania prawa do tych świadczeń. Dla przykładu, pozostając na gruncie świadczeń emerytalnych przysługujących w obniżonym wieku emerytalnym, można w tym miejscu przypomnieć dodanie z dniem 1 lipca 2004 r. do ustawy emerytalnej art. 32 ust. 1a, która to zmiana w świetle utrwalonego orzecznictwa Sądu Najwyższego miała ten skutek, że zasadniczo zmieniła definicję pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przez szczegółowe wskazanie okresów niewykonywania pracy, które nie są wliczane do stażu pracy w

szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, którego to rozróżnienia nie zawierały wcześniejsze przepisy. Dlatego w stanie prawnym obowiązującym od dnia 1 lipca 2004 r. przy ustalaniu okresu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze pracowników, którzy do tego dnia nie spełnili warunków wymaganych do nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym, nie uwzględnia się okresów niewykonywania pracy, za które pracownik po dniu 14 listopada 1991 r. otrzymał wynagrodzenie lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2010 r., I UK 250/09, LEX nr 585726 i powołane tam orzecznictwo). Okresy takie uwzględnia się natomiast tylko tym pracownikom, którzy do dnia 30 czerwca 2004 r. spełnili wszystkie wymagane warunki nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym.

Przytoczony przykład potwierdza zresztą nie tylko możliwość skutecznego dokonywania przez prawodawcę zmian w regulacjach określających warunki nabycia prawa do świadczeń z ubezpieczenia społecznego, ale pośrednio potwierdza również przedstawiony wyżej kierunek wykładni § 9 rozporządzenia RM z 1979 r., który zakłada, że tylko spełnienie wszystkich warunków nabycia określonych uprawnień przed zmianą przepisów umożliwiło ich zachowanie także po zmianie.

Kierując się przedstawionymi motywami, Sąd Najwyższy w powiększonym składzie orzekł jak w sentencji uchwały.